

BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ DI SẢN THIÊN NHIÊN gắn với phát triển du lịch

ThS VŨ THỊ SOI NGẮN*

1 Di sản thiên nhiên luôn được coi là tài nguyên quan trọng để phát triển du lịch, yếu tố không thể thiếu trong nhiều chương trình du lịch. Tuy nhiên, việc khai thác các di sản thiên nhiên trong hoạt động du lịch phải đảm bảo tăng trưởng du lịch nhưng không để lại những hậu quả tiêu cực cho văn hóa, thiên nhiên và môi trường bản địa. Bên cạnh đó, phát triển du lịch cũng là một biện pháp hiệu quả để bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên. Bởi vậy, cần cân bằng giữa phát triển du lịch và bảo tồn, phát huy giá trị di sản thiên nhiên.

Di sản thiên nhiên được đề cập đến bao gồm: “các cấu tạo tự nhiên (natural features): bao gồm các thành tạo vật lý hoặc sinh học hoặc các nhóm có thành tạo thuộc loại đó mà xét theo quan điểm thẩm mỹ hoặc khoa học là có giá trị nổi tiếng toàn cầu; các thành tạo địa chất và địa văn (geological and physiographical formations) và các khu vực được khoanh vùng chính xác làm nơi cư trú cho các loài động vật và thảo mộc bị đe dọa mà, xét theo quan điểm khoa học hoặc bảo tồn là có giá trị nổi tiếng toàn cầu; các di chỉ tự nhiên (natural sites) hoặc các khu vực tự nhiên đã được khoanh vùng cụ thể mà, xét theo quan điểm khoa học, bảo tồn hoặc vẻ đẹp thiên nhiên là có giá trị nổi tiếng toàn cầu”¹.

*Bảo tàng Thiên nhiên Việt Nam

Việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên chính là việc “giữ nguyên hiện trạng không để mất đi”² và “làm cho cái hay, cái đẹp, cái tốt có tác dụng và tiếp tục nảy nở từ ít đến nhiều, từ hẹp đến rộng, từ thấp đến cao, từ đơn giản đến phức tạp”³. Như vậy, có thể nói, bảo tồn và phát huy các giá trị di sản thiên nhiên là giữ lại, không làm mất đi những nét đặc sắc, những tính chất đặc biệt, tích cực vốn có của nó, đồng thời làm cho những cái hay, cái tốt, cái đẹp, những tác dụng của di sản thiên nhiên ấy ngày càng lan tỏa, phát triển trong điều kiện mới. Song song với nó là loại bỏ những giá trị còn hạn chế, mang tính chất tiêu cực cũng như đấu tranh chống những biểu hiện sai lầm trong việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên để phát triển hoạt động du lịch. Vấn đề bảo tồn phải luôn gắn với phát huy giá trị, chỉ thông qua phát huy thì các giá trị di sản đó mới được thể hiện, từ đó mới có thể đánh giá được giá trị của di sản đó, xem nó có thực sự phù hợp với yêu cầu phát triển của thực tiễn, nhờ đó mới có thể xác định được các giá trị nào cần bảo tồn và phát huy, các giá trị nào cần loại bỏ, hay nói cách khác là xem xét xem giá trị nào là tích cực và giá trị nào còn chưa tích cực, tiêu cực. Khi nói

1. Công ước về di sản văn hóa và thiên nhiên thế giới (1992).
2, 3. Bộ Giáo dục và Đào tạo: *Đại Từ điển Tiếng Việt*, Nxb Văn hóa thông tin, Hà Nội, 1998.

đến bảo tồn và phát huy các giá trị di sản thiên nhiên để phát triển du lịch có nghĩa là phải giữ gìn, kế thừa và phát triển, phát huy những giá trị văn hóa thiên nhiên để phát triển du lịch, gắn tăng trưởng du lịch với vấn đề bảo vệ, giữ gìn và phát triển giá trị của thiên nhiên, tránh những hậu quả tiêu cực cho thiên nhiên, môi trường.

Việt Nam có nguồn tài nguyên du lịch vô cùng phong phú, đa dạng, bao gồm tài nguyên thiên nhiên và tài nguyên nhân văn. Về tài nguyên thiên nhiên, hiện nay, cả nước có 30 vườn quốc gia, rất nhiều khu bảo tồn thiên nhiên, khu danh thắng nổi tiếng và trong đó Vịnh Hạ Long và vườn quốc gia Phong Nha - Kẻ Bàng là 2 di sản thiên nhiên được UNESCO công nhận là di sản thiên nhiên thế giới. Đây chính là nguồn tài nguyên to lớn cho phát triển du lịch của nước ta. Chính vì vậy, bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên đóng vai trò quan trọng cho sự phát triển của hoạt động du lịch và phát triển du lịch cũng góp phần bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên.

Du lịch là một ngành kinh tế có định hướng tài nguyên một cách rõ rệt, hay nói một cách khác du lịch chỉ có thể phát triển trên cơ sở khai thác các giá trị tài nguyên du lịch. Đúng từ góc độ này, các giá trị di sản thiên nhiên được xem là dạng tài nguyên du lịch để khai thác tạo ra các sản phẩm du lịch hấp dẫn, khác biệt và có khả năng cạnh tranh không chỉ giữa các vùng miền, các địa phương trong nước mà còn giữa Việt Nam với các nước trong khu vực và quốc tế.

Có nhiều phương thức tiếp cận để phát huy các giá trị di sản thiên nhiên, tuy nhiên du lịch được xem là phương thức phát huy có hiệu quả nhất, đặc biệt đối với bạn bè quốc tế. Không phải ngẫu nhiên du lịch được xem là “cầu nối” giữa các dân tộc, giữa các nền văn hóa trên thế giới. Qua hoạt động hướng dẫn du lịch, du khách có cơ hội không chỉ được tận mắt nhìn thấy trong thực tế, mà còn được hiểu về giá trị các di sản văn hóa nơi mình đến du lịch. Nhiều giá trị di sản chỉ có thể cảm nhận được trong những khung cảnh thực của tự nhiên, của nếp sống truyền thống cộng đồng mà không thể có phim ảnh, diễn xuất nào có thể chuyển tải được. Và chỉ có du lịch mới có thể đem lại cho du khách những trải nghiệm đặc biệt và sống động.

Công tác bảo tồn các giá trị di sản thiên nhiên đòi hỏi có kinh phí cho hoạt động thu thập, nghiên cứu di sản; bảo vệ, tu sửa, tôn tạo... bên cạnh những yêu cầu về

kinh nghiệm, về đội ngũ, về trình độ khoa học công nghệ... trong lĩnh vực bảo tồn. Nguồn kinh phí dành cho hoạt động bảo tồn di sản văn hóa thiên nhiên từ ngân sách nhà nước và hợp tác quốc tế thường rất hạn hẹp so với nhu cầu thực tế. Điều này ảnh hưởng không nhỏ đến hiệu quả của công tác bảo tồn các giá trị văn hóa.

Trong bối cảnh trên, nguồn thu từ du lịch sẽ là đóng góp quan trọng cho hoạt động bảo tồn của chính những giá trị di sản thiên nhiên.

Như vậy có thể thấy, mối quan hệ tương hỗ mật thiết giữa bảo tồn với phát huy giá trị di sản thiên nhiên và giữa bảo tồn, phát huy giá trị di sản với hoạt động phát triển du lịch. Đây là những mối quan hệ biện chứng cần được nhìn nhận một cách khách quan và đầy đủ để xây dựng định hướng khai thác có hiệu quả các giá trị di sản thiên nhiên phục vụ phát triển du lịch và xây dựng các chính sách phù hợp để du lịch có thể có những đóng góp tích cực và trách nhiệm nhất cho hoạt động bảo tồn, phát huy các giá trị di sản thiên nhiên.

Nhận thức được vai trò của việc bảo tồn, phát huy các giá trị di sản thiên nhiên trong phát triển du lịch, nhà nước Việt Nam luôn xác định phát triển du lịch phải gắn liền với mục tiêu bảo tồn và phát huy các giá trị di sản thiên nhiên góp phần phát triển bền vững. Tư tưởng này đã được cụ thể hóa trong nội dung của Pháp lệnh Du lịch 1999, theo đó: “Nhà nước Việt Nam xác định du lịch là một ngành kinh tế tổng hợp, mang nội dung văn hóa sâu sắc...”; đồng thời “... bảo đảm phát triển du lịch theo hướng du lịch văn hóa, du lịch sinh thái, giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa, thuần phong mỹ tục của dân tộc Việt Nam” cũng như trong Luật Du lịch 2005, theo đó một trong những nguyên tắc cơ bản để phát triển du lịch là “phát triển có trọng tâm, trọng điểm theo hướng du lịch văn hóa - lịch sử... bảo tồn, tôn tạo, phát huy giá trị của tài nguyên du lịch”.

Dựa trên quan điểm về phát triển bền vững và kế thừa những tư tưởng và kết quả đạt được từ Chiến lược phát triển du lịch Việt Nam thời kỳ 2001 - 2010, Chiến lược phát triển du lịch Việt Nam đến năm 2020 và tầm nhìn đến năm 2030 đưa ra một số quan điểm phát triển trong đó quan điểm về “Phát triển du lịch phải gắn với bảo tồn và phát huy văn hóa truyền thống dân tộc... tôn trọng văn hóa trong mối quan hệ với cộng đồng điểm đến...”; “Phát triển du lịch gắn với giảm nghèo” được nhấn mạnh.

Để thực hiện những quan điểm trên, chiến lược về tổ chức lãnh thổ du lịch trong giai đoạn tới sẽ tập trung vào một số địa bàn trọng điểm, trong đó có những địa bàn ưu tiên nơi có tiềm năng du lịch, đặc biệt về văn hóa truyền thống song cuộc sống của cộng đồng còn nhiều khó khăn như địa bàn Duyên hải miền Trung với các di sản văn hóa và thiên nhiên thế giới.

Với định hướng ưu tiên phát triển du lịch thiên nhiên trong Chiến lược phát triển du lịch Việt Nam và với sự hỗ trợ của Chính phủ phủ thông qua Chương trình hành động quốc gia về du lịch và nâng cấp hạ tầng du lịch, hoạt động phát triển du lịch nói chung, du lịch thiên nhiên sẽ tiếp tục có cơ hội phát triển. Kết quả hoạt động của những mô hình về phát triển du lịch thiên nhiên ở Quảng Bình là minh chứng cụ thể cho nỗ lực bảo tồn di sản thiên nhiên thông qua hoạt động phát triển du lịch ở Việt Nam trong thời gian qua. Ở một số điểm du lịch văn hóa, hoạt động du lịch ở đây đã có những hỗ trợ tích cực cho công tác phát huy và bảo tồn giá trị di sản thiên nhiên để phát triển du lịch. Với những ưu thế về hệ thống hang động và đa dạng sinh học, Vườn Quốc gia Phong Nha - Kẻ Bàng đã được khai thác phục vụ phát triển du lịch với các loại hình đa dạng như khám phá hang động bằng xuồng, du lịch sinh thái, khám phá hệ động thực vật, leo núi mạo hiểm... Nhiều điểm du lịch được đưa vào sử dụng, khai thác có hiệu quả như động Phong Nha - Tiên Sơn, tuyến du lịch sông Chày - hang Tối, suối nước Moọc, khám phá Sơn Đoòng... Áp dụng những mô hình du lịch đa dạng đã đẩy mạnh hoạt động du lịch tại Quảng Bình, thu hút một lượng lớn khách tham quan, khám phá.

Để tạo tiền đề cho việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên, tại mỗi địa phương có di sản đều đã thành lập đơn vị quản lý di sản. Hiện nay, mô hình quản lý di sản đều do các địa phương tự lựa chọn, chưa có sự quy định chung trên cả nước. Vì vậy, có đơn vị quản lý di sản trực thuộc cấp tỉnh, có đơn vị trực thuộc cấp huyện. Song song với sự thành lập đơn vị quản lý di sản, đội ngũ cán bộ chuyên môn nghiệp vụ của các cơ quan quản lý di sản này cũng dần được tăng cường để đáp ứng nhiệm vụ bảo tồn và phát huy giá trị di sản. Hiện nay, các đơn vị như Ban quản lý Vịnh Hạ Long, Ban Quản lý Vườn quốc gia Phong Nha - Kẻ Bàng... là những cơ quan quản lý di sản thiên nhiên tương đối ổn định, có đội ngũ cán bộ chuyên môn nghiệp vụ bước đầu đáp ứng được

những yêu cầu hoạt động, quản lý di sản thiên nhiên trên các mặt đối nội và đối ngoại.

Bên cạnh sự quan tâm đến công tác tổ chức, xây dựng bộ máy, tuyển chọn đội ngũ cán bộ chuyên môn nghiệp vụ, các di sản thiên nhiên còn nhận được sự hỗ trợ về chuyên môn của các tổ chức, cá nhân trong và ngoài nước. Nhiều khóa tập huấn, chuyên môn nghiệp vụ, hội thảo khoa học được tổ chức với sự tham gia của các chuyên gia thuộc nhiều chuyên ngành khác nhau ở trong và ngoài nước đã góp phần làm tăng chất lượng của đội ngũ cán bộ của các đơn vị quản lý di sản thiên nhiên. Trong quá trình đó, không ít cán bộ quản lý và nghiệp vụ tại các di sản thiên nhiên được cử ra nước ngoài học tập, tham gia các cuộc hội thảo liên quan trực tiếp đến những vấn đề thiết yếu của các di sản, càng làm cho nhận thức của đội ngũ cán bộ chuyên môn đang công tác tại các di sản không chỉ tăng thêm kinh nghiệm, kiến thức, mà còn có dịp tiếp cận trực tiếp với cách thức nghiên cứu, quản lý hiện đại, khoa học và cách làm việc của chuyên gia các nước bạn. Từ đó dần dần đổi mới cách nghĩ và làm việc của mình và của cơ quan, đơn vị mình.

Thực tiễn những năm qua cho thấy, các di sản thiên nhiên đã góp phần ngày càng quan trọng trong việc phát triển du lịch của đất nước. Tại các địa phương có di sản thiên nhiên, chúng ta đã có rất nhiều sáng kiến hoạt động quảng bá di sản. Qua đó cũng góp phần quảng bá du lịch, thu hút du khách đến với di sản, như việc tổ chức các năm du lịch Hạ Long, Quảng Nam hành trình di sản, con đường di sản miền Trung... Những hoạt động này, sau khi thử nghiệm thành công đã trở thành thường xuyên, định kỳ tại các di sản thiên nhiên và đã được ngành du lịch rất quan tâm. Trong các hoạt động nêu trên, nhiều sáng kiến nhằm phục hồi các hoạt động văn hóa phi vật thể được thử nghiệm, nhiều cuộc trình diễn văn hóa truyền thống, văn nghệ dân gian được tổ chức. Nhiều sản phẩm thủ công truyền thống cũng có dịp được giới thiệu rộng rãi với công chúng.

Du lịch phát triển tại các di sản thiên nhiên không chỉ góp phần tạo công ăn việc làm cho hàng ngàn người dân ở các địa phương có di sản, mà còn làm chuyển dịch cơ cấu kinh tế tại một số địa phương, góp phần phát triển các ngành nghề dịch vụ du lịch, nhiều ngành nghề thủ công truyền thống, hoạt động văn hóa truyền

thống (văn hóa phi vật thể) được phục hồi, phát triển phục vụ trở lại cho du lịch, qua đó, các giá trị di sản thiên nhiên được được bảo tồn và phát huy.

Bên cạnh sự quan tâm, chỉ đạo của nhà nước cùng với sự chủ động của địa phương trong hoạt động bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên thì vẫn còn đó những hạn chế, những mặt thiếu tích cực như vấn đề bảo vệ môi trường thiên nhiên, môi trường sinh thái vẫn chưa được thực hiện nghiêm túc hay vẫn còn hiện tượng quá tải của các khu, điểm du lịch; chính sách ưu đãi về nguồn vốn vay dành cho các doanh nghiệp đầu tư cho phát triển du lịch sinh thái còn hạn chế; công tác quản lý của nhà nước với địa phương và người dân vùng sở tại, công tác tuyên truyền, quảng bá để nâng cao nhận thức xã hội về du lịch, bảo vệ môi trường và di sản, nâng cao nhận thức cho các đối tượng quản lý, các nhà đầu tư, các doanh nghiệp du lịch và cộng đồng còn thiếu đồng bộ.

3. Xuất phát từ những thực trạng bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên ở nước ta trong mối quan hệ với hoạt động du lịch thời gian qua, cần có những định hướng và biện pháp cụ thể cho hoạt động bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên gắn với phát triển du lịch trong thời gian tới.

Bên cạnh việc ngành văn hóa và chính quyền địa phương phải tập trung hoàn thiện hệ thống văn bản quy phạm pháp luật, thống nhất tổ chức bộ máy quản lý, tăng cường đào tạo nguồn nhân lực đáp ứng nhiệm vụ bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa và thiên nhiên thế giới. Cần nhìn nhận đánh giá lại các mặt tích cực và tiêu cực trong việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản thiên nhiên phục vụ phát triển du lịch và ngược lại tác động của quá trình phát triển du lịch đối với di sản, rút ra các bài học kinh nghiệm. Phát huy mặt tích cực, hạn chế tiến tới kiểm soát hoàn toàn những tác động tiêu cực.

Trong những năm tới, để di sản thiên nhiên phục vụ tốt hơn cho sự phát triển du lịch, cần tập trung vào một số điểm sau:

- Tăng cường hợp tác giữa các cấp, các ngành ở trung ương và địa phương, trước hết là giữa ngành du lịch và bảo tồn di sản văn hóa để tạo ra sự phát triển du lịch thực sự bền vững. Cần lồng ghép tốt giữa chương trình mục tiêu quốc gia về chống xuống cấp và tôn tạo di tích, bảo tồn di sản văn hóa phi vật thể và Chương trình quốc gia về du lịch, các chương

trình về môi trường, phát triển rừng, giáo dục, các quy hoạch phát triển kinh tế xã hội tại các khu vực có di sản thiên nhiên.

- Tăng cường hợp tác trong lĩnh vực đào tạo nguồn nhân lực, song song với quá trình đào tạo các cán bộ chuyên môn, cần có kế hoạch tập huấn về chuyên môn và thái độ ứng xử đối với di sản, với khách tham quan cho cán bộ và nhân dân các địa phương có di sản thiên nhiên, các đối tượng tham gia khai thác du lịch tại các di sản thiên nhiên - không chỉ cán bộ du lịch mà cả đối với những người bán hàng, dân địa phương, những người đạp xích lô, lái “xe ôm”, hướng dẫn du lịch tự do... để thực sự tạo ra những hoạt động du lịch bền vững tại các khu di sản thiên nhiên.

- Tập trung đầu tư có trọng điểm cho việc bảo quản, tu bổ, phục hồi những điểm di tích vật thể, nghiên cứu, lập hồ sơ, tư liệu và phục hồi các di sản văn hóa phi vật thể quan trọng tại các khu di sản thiên nhiên. Đầu tư chiều sâu cho việc duy trì một số ngành nghề thủ công và lễ hội, nghệ thuật trình diễn tiêu biểu độc đáo tại các khu di sản.

- Phối hợp chặt chẽ giữa các ngành như giao thông vận tải, hàng không, xây dựng, lao động - thương binh và xã hội, công an, thủy sản... và các cơ quan địa phương đảm bảo cho môi trường di sản thiên nhiên (cả môi trường thiên nhiên và môi trường xã hội) được trong sạch. Tạo sự ổn định, bền vững cho di sản và sự an toàn cho khách tham quan du lịch, tránh chồng chéo, thiếu hiệu quả.

Di sản thiên nhiên là một nguồn tài nguyên quan trọng để phát triển du lịch. Việt Nam là quốc gia có một hệ thống di sản thiên nhiên phong phú. Trong quá trình phát triển đất nước, việc khai thác giá trị di sản thiên nhiên gắn với phát triển kinh tế du lịch là một hướng đi đúng, phát huy ưu thế của một đất nước có nhiều danh lam thắng cảnh, giải quyết công ăn việc làm cho nhiều người, thúc đẩy tăng trưởng kinh tế, góp phần quảng bá hình ảnh đất nước trên trường quốc tế. Tuy nhiên, việc phát triển du lịch dựa trên khai thác các di sản thiên nhiên cũng tiềm ẩn các nguy cơ làm xói mòn giá trị của các di sản đó. Chính vì vậy, để phát huy giá trị di sản thiên nhiên gắn với phát triển du lịch, góp phần phát triển bền vững đất nước đòi hỏi phải có sự nỗ lực, phối hợp của các cấp, các ngành, đặc biệt là người dân sở tại, nơi có các di sản thiên nhiên.